

**Obszar poradziecki
w polityce zagranicznej
Federacji Rosyjskiej**

Anna Czyż

**Obszar poradziecki
w polityce zagranicznej
Federacji Rosyjskiej**

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego • Katowice 2023

RECENZJA

Maciej Raś

Jacek Wojnicki

Spis treści

7 ——— Wstęp

Rozdział 1

Geneza i definicja obszaru poradzieckiego

15 ——— 1.1. ZSRR od powstania do rozpadu

23 ——— 1.2. Definicja i regiony obszaru poradzieckiego

Rozdział 2

Miejsce obszaru poradzieckiego w koncepcjach polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej

55 ——— 2.1. Uwarunkowania polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej

71 ——— 2.2. Koncepcje polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej

86 ——— 2.3. Cele i instrumenty polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej wobec obszaru poradzieckiego

Rozdział 3

Procesy integracyjne i dezintegracyjne na obszarze poradzieckim

99 ——— 3.1. Procesy integracyjne na obszarze poradzieckim

119 ——— 3.2. Procesy dezintegracyjne na obszarze poradzieckim

Rozdział 4

Konflikty zbrojne na obszarze poradzieckim

137 ——— 4.1. Abchazja i Osetia Południowa

142 ——— 4.2. Górski Karabach

149 ——— 4.3. Naddniestrze

- 155 — 4.4. Ukraina
159 — 4.5. Czeczenia i Tadżykistan
162 — 4.6. Parapaństwa na obszarze poradzieckim

Rozdział 5

Obszar poradziecki w stosunkach międzynarodowych jako pole rywalizacji między Rosją, Zachodem i Chinami

- 173 — 5.1. Interesy innych państw na obszarze poradzieckim
184 — 5.2. „Kolorowe rewolucje”
193 — 5.3. Polityka energetyczna i główne projekty infrastrukturalne

203 — Zakończenie

209 — Bibliografia

237 — Spis tabel

239 — Indeks

245 — Streszczenie

249 — Summary

253 — Резюме

W grudniu 1991 roku przestał istnieć Związek Radziecki, a na jego miejscu powstało 15 nowych niepodległych państw (Litwa, Łotwa, Estonia powstały jeszcze w trakcie istnienia ZSRR, a ich secesję Moskwa uznała oficjalnie we wrześniu 1991 roku). Głównym sukcesorem ZSRR stała się Federacja Rosyjska. Choć poważnie osłabiona, odziedziczyła ona dużą część potencjału radzieckiego imperium i na nowo musiała zdefiniować swoje interesy w kształtującym się pozimnowojennym łądźie europejskim i globalnym¹. Rozpad Związku Radzieckiego oznaczał konieczność określenia na nowo stosunków międzynarodowych w wymiarze globalnym oraz regionalnym (europejskim i azjatyckim), a Federacja Rosyjska, jako główny polityczny i prawny spadkobierca ZSRR, stanęła w obliczu sformułowania swojej polityki zagranicznej wobec obszaru poradzieckiego, który wyłonił się w następstwie rozpadu ZSRR. Obszarem poradzieckim² (ang. *post-Soviet area*) będą nazywane położone na południe i zachód od Rosji państwa, powstałe po rozpadzie Związku Radzieckiego w regionie Europy Wschodniej (Białoruś, Mołdawia, Ukraina), Kaukazu Południowego (Armenia, Azerbejdżan, Gruzja) oraz Azji Środkowej³ (Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan, Turkmenistan, Uzbekistan), z wyłączeniem republik bałtyckich, które w 2004 roku zrealizowały główny cel swojej polityki zagranicznej po ogłoszeniu niepodległości – integrację z Unią Europejską i Sojuszem Północnoatlantyckim.

Jednym z zasadniczych i niezmiennych celów rosyjskiej polityki zagranicznej stała się strategiczna kontrola nad obszarem poradzieckim. *Cel ten należy rozumieć jako dążenie Rosji do wpływu na politykę zagraniczną, bezpieczeństwa i wewnętrzną większości państw poradzieckich (w tym zwłaszcza Białorusi, Ukrainy i Kazachstanu, postrzeganych w Moskwie jako kluczowe); Rosja nadawała im*

-
- 1 M. Menkiszak, *Strategiczna kontynuacja, taktyczna zmiana. Polityka bezpieczeństwa europejskiego Rosji*, „Punkt Widzenia” OSW, nr 76, 2019, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PW_76_PL_Strategiczna-kontynuacja_net_o.pdf [dostęp: 10.02.2020].
  - 2 W literaturze można spotkać także inne określenia tego obszaru: postradziecki, postsowiecki, posowiecki, kraje byłego ZSRR, dawne republiki radzieckie, bliska zagranica itp.
  - 3 W literaturze politologicznej na określenie wspomnianego obszaru używa się zamiennie terminów Azja Centralna i Azja Środkowa.

kierunek zgodny z definiowanymi przez Moskwę interesami. Oznacza to w szczególności, że państwa te nie mogłyby wchodzić w sojusze polityczno-wojskowe i gospodarcze porozumienia integracyjne uznawane przez Rosję za wrogie lub konkurencyjne (przede wszystkim w struktury tworzone przez Zachód) ani też rozwijać bliskiej dwustronnej współpracy, szczególnie w sferze bezpieczeństwa, z czołowymi państwami zachodnimi (zwłaszcza z USA). Zarazem miałyby one uczestniczyć w podobnych strukturach kontrolowanych przez Moskwę i prowadzić politykę jak najściślejszej przyjaznej współpracy z Rosją⁴. Cele te zostały wymienione wprost w przyjętej we wrześniu 1995 roku *Strategii Rosji wobec państw członkowskich Wspólnoty Niepodległych Państw*: kraje członkowskie WNP powinny zostać zobowiązane do powstrzymania się od udziału w nieprzyjaznych sojuszach i blokach, cały zaś obszar WNP uznano za „strefę interesów Rosji”, gdyż dominacja na obszarze poradzieckim to jeden z głównych warunków podtrzymania statusu mocarstwa.

Aby osiągnąć ten cel, kolejni rosyjscy prezydenci wykorzystywali bogaty wachlarz instrumentów oddziaływania na państwa powstałe po rozpadzie Związku Radzieckiego, wchodzące w zakres obszaru poradzieckiego. Obejmuje on kilka regionów geograficzno-kulturowych:

1. trzy republiki bałtyckie (Litwa, Łotwa i Estonia), które jednak od razu wybrały zdecydowanie orientację prozachodnią w swojej polityce zagranicznej, czego efektem stało się przyjęcie tych państw w struktury integracyjne Zachodu: 29 marca 2004 roku stały się członkami NATO, a z dniem 1 maja 2004 roku weszły do Unii Europejskiej,
2. państwa słowiańskie: Rosja, Białoruś, Ukraina, które zdecydowały w 1922 roku o utworzeniu Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (razem z Republiką Zakaukaską),
3. państwa Azji Środkowej: Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan, Turkmeni- stan, Uzbekistan,
4. państwa Kaukazu Południowego: Armenia, Azerbejdżan, Gruzja,
5. Mołdawia, włączona do ZSRR w 1940 roku.

O znaczeniu obszaru poradzieckiego w polityce Rosji decyduje kilka czynników: bliskość terytorialna, pochodzące zeń wyzwania i zagrożenia, strategiczna lokalizacja (szlaki komunikacyjne, handlowe), powiązania ekonomiczne, znaczna liczba ludności rosyjskiej i rosyjskojęzycznej mieszkającej w państwach poradzieckich, wielowiekowe związki historyczne oraz kulturowe i religijne. Geopolityczne znaczenie obszaru poradzieckiego związane jest z występowaniem

---

4 Cyt. za: M. Menkiszak, *Strategiczna kontynuacja...*, s. 13.

na nim znaczących zasobów surowców, zwłaszcza ropy naftowej i gazu, gdyż mają one strategiczną wartość dla samej Rosji, ale także byłych republik radzieckich – w oparciu o dostęp do tych zasobów mogą budować swoją pozycję międzynarodową. Obszar, o którym mówimy, po rozpadzie ZSRR stał się także polem zainteresowania i oddziaływania ze strony innych państw i przedmiotem rozgrywek geopolitycznych w stosunkach międzynarodowych pomiędzy podmiotami mającymi swoje interesy na tym obszarze i dążącymi do ich realizacji. Do głównych rozgrywających należą Rosja, Chiny czy Zachód (Unia Europejska i Stany Zjednoczone), a także inne państwa zaangażowane regionalnie, jak Turcja czy Iran. Spośród tych aktorów stosunków międzynarodowych to właśnie Federacja Rosyjska oddziałuje na obszar poradziecki w sposób kompleksowy, w wielu dziedzinach, z wykorzystaniem zróżnicowanych instrumentów o charakterze politycznym, gospodarczym, militarnym czy związanych z tzw. miękką siłą, co daje jej pewną przewagę nad innymi aktorami i pozwala zaznaczyć swoją ciągłą i nieprzerwaną obecność oraz determinację w realizacji swojej polityki dominacji nad obszarem bliskiej zagranicy, czego dobitnym przejawem stała się wojna w Czeczenii w 1994 roku, Gruzji w 2008 oraz w Ukrainie w 2014 i 2022 roku.

Bezpośrednią motywacją do podjęcia tematu była chęć przedstawienia złożonych zjawisk i procesów, zachodzących w przestrzeni poradzieckiej w ciągu trzydziestu lat od rozpadu Związku Radzieckiego, i próba oceny zaangażowania Rosji na obszarze poradzieckim w tym okresie. Taka perspektywa czasowa pozwala uchwycić już pewne tendencje i działania, mające długofalowe znaczenie i konsekwencje dla samej Rosji, dla poszczególnych regionów obszaru poradzieckiego, jak i dla stosunków międzynarodowych, a więc w wymiarze lokalnym, regionalnym i globalnym.

Podstawowym celem pracy jest pokazanie miejsca, znaczenia i roli obszaru poradzieckiego w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej po rozpadzie w 1991 roku Związku Radzieckiego. Ramy czasowe pracy obejmują zatem okres od momentu rozpadu ZSRR aż do roku 2021, kiedy przypada trzydziesta rocznica tego wydarzenia, nazwanego przez Władimira Putina *największą katastrofą geopolityczną XX wieku*⁵. Okres ten zostanie rozciągnięty do pierwszej połowy 2022 roku z uwagi na bezprecedensowy atak Rosji na Ukrainę, który rozpoczął się

---

5 Słowa wypowiedziane podczas corocznego orędzia o stanie państwa w kwietniu 2005 roku, <https://www.wprost.pl/swiat/75943/Putin-rozpad-ZSRR-to-katastrofa-aktl.html> [dostęp: 18.02.2020].

24 lutego 2022 roku i oznaczał, poprzez użycie siły zbrojnej i naruszenie granic suwerennego państwa, złamanie obowiązującego prawa międzynarodowego.

Główne pytanie badawcze brzmi: Jakie miejsce zajmuje obszar poradziecki w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej po rozpadzie ZSRR w 1991 roku? Dodatkowe pytania badawcze odnoszą się do głównych czynników i procesów zachodzących na obszarze poradzieckim, determinujących politykę Federacji Rosyjskiej wobec tzw. bliskiej zagranicy. Jakie są główne cele, które przyświecają polityce Rosji w stosunku do obszaru poradzieckiego, sposoby ich realizacji oraz instrumenty, wykorzystywane do osiągnięcia założonych celów? Jakie procesy reintegracji lub dezintegracji zachodzą na obszarze poradzieckim? Jakie konflikty mają miejsce na obszarze poradzieckim, i jakie parapaństwa wyłoniły się w wyniku dążeń separatystycznych? Czy obszar poradziecki jest polem rywalizacji Rosji z innymi aktorami stosunków międzynarodowych? Jakie interesy mają na obszarze poradzieckim inne państwa?

Główna teza pracy brzmi: Federacja Rosyjska wykorzystuje wszystkie możliwe instrumenty oddziaływania, aby utrzymać kontrolę nad obszarem poradzieckim, traktowanym jako wyłączna strefa rosyjskich wpływów i priorytetowy kierunek rosyjskiej polityki zagranicznej.

Tezy szczegółowe odnoszą się do postawionych pytań badawczych:

- do głównych celów rosyjskiej polityki zagranicznej wobec obszaru poradzieckiego zalicza się integrację polityczną, gospodarczą i wojskową tego obszaru pod przywództwem Rosji,
- do najważniejszych instrumentów rosyjskiego oddziaływania na obszarze poradzieckim zalicza się środki polityczne, militarne, gospodarcze oraz tzw. *soft power* – Rosja oddziałuje „kompleksowo” na państwa omawianego regionu,
- na obszarze poradzieckim zachodzą przede wszystkim inspirowane przez Rosję procesy integracji, ale także procesy dezintegracji (poprzez tworzenie alternatywnych struktur współpracy z pominięciem Rosji),
- na obszarze poradzieckim trwają nierozwiązane konflikty, które Rosja wykorzystuje jako instrumenty nacisku na niepokorne państwa, wybierające w swej polityce zagranicznej opcję prozachodnią,
- na obszarze poradzieckim w wyniku dążeń separatystycznych powstały i nadal funkcjonują tzw. państwa nieuznawane, a jedną z determinant ich przetrwania jest polityka wsparcia ze strony patrona, czyli Rosji,

- obszar poradziecki jest polem rywalizacji pomiędzy Rosją, Chinami a Zachodem (USA, UE, NATO), gdyż każdy z tych aktorów ma na tym obszarze swoje interesy, a Rosji zależy na eliminowaniu wpływów państw trzecich w omawianym regionie.

Praca składa się z pięciu rozdziałów. Pierwszy rozdział jest poświęcony krótkiej historii Związku Radzieckiego od jego powstania w 1922 roku do rozpadu w 1991 roku, a następnie określenia granic i przybliżenia pojęcia obszaru poradzieckiego, a także przyczyn rosyjskiego zaangażowania na tym obszarze. W rozdziale zostanie omówione znaczenie i rola w rosyjskiej polityce zagranicznej poszczególnych regionów obszaru poradzieckiego, czyli regionu Europy Wschodniej z Białorusią, Ukrainą i Mołdawią, regionu Kaukazu Południowego, w skład którego wchodzi Armenia, Azerbejdżan i Gruzja oraz regionu Azji Środkowej, który obejmuje pięć państw: Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan, Turkmenistan i Uzbekistan.

Rozdział drugi dotyczy uwarunkowań polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej oraz analizy poszczególnych *Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, przyjmowanych podczas okresów urzędowania kolejnych prezydentów Rosji, ze szczególnym uwzględnieniem miejsca obszaru poradzieckiego w tych strategicznych dokumentach rosyjskiej dyplomacji. Obrazują one, jak kształtowała się polityka Rosji wobec byłych republik radzieckich i jak był traktowany obszar poradziecki przez kolejnych rosyjskich prezydentów: Borysa Jelcyna, Władimira Putina, Dmitrija Miedwediewa oraz ponownie (po 2012 roku) Putina. Dla rosyjskiej polityki wobec tzw. bliskiej zagranicy kluczowe znaczenie ma określenie podstawowych celów polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej wobec tego regionu oraz instrumentów oddziaływania wykorzystywanych przez Rosję we wzajemnych relacjach.

Rozdział trzeci odnosi się do procesów integracji i dezintegracji zachodzących na obszarze poradzieckim od momentu rozpadu ZSRR. Region jest poddawany z jednej strony polityce Rosji, która wspiera i zabiega o ponowną integrację byłych republik radzieckich zarówno w sferze politycznej, gospodarczej, jak i militarnej, z drugiej strony – część państw forsuje inny model współpracy: z pominięciem Rosji, traktowanej jako hegemon, narzucający swoją wizję i dominujący w każdej dziedzinie, a więc zakładający asymetryczny układ relacji w ramach struktur integracyjnych. W rozdziale tym została poruszona kwestia genezy, ewolucji i konsekwencji geopolitycznych procesów integracyjnych, jak i procesów dezintegracyjnych na obszarze poradzieckim. Uwaga została

skupiona na najważniejszych strukturach współpracy, poczynając od Wspólnoty Niepodległych Państw, przez Organizację Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym, a kończąc na Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej oraz Państwie Związkowym Białorusi i Rosji, na najważniejszych aspektach instytucjonalnej integracji oraz jej wymiarach: politycznym, gospodarczym i militarnym. Część byłych republik radzieckich forsuje inne projekty współpracy, bez udziału Rosji, m.in. w ramach struktury GUAM jako formatu współpracy państw, które w swojej polityce zagranicznej koncentrują się na kierunku prozachodnim. Rozdział odnosi się ponadto do Europejskiej Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej oraz programu Partnerstwa Wschodniego jako oferty współpracy ze strony państw Europy Zachodniej dla sześciu byłych republik radzieckich.

W rozdziale czwartym została omówiona geneza, przebieg i konsekwencje najważniejszych nierozwiązanych konfliktów na obszarze poradzieckim, a więc konfliktu w Abchazji i Osetii Południowej, Górskim Karabachu, Naddniestrzu, w Czeczenii, Tadżykistanie oraz w Ukrainie. Wszystkie te konflikty (za wyjątkiem Czeczenii i Tadżykistanu) mają charakter tzw. zamrożonych konfliktów, czyli konfliktów, których nie udało się rozwiązać ani w wyniku walki zbrojnej ani na drodze rokowań dwu lub wielostronnych. Konflikty te stanowią narzędzie nacisku Rosji na państwa właściwe – na ich terytorium w konsekwencji omawianych konfliktów powstały i istnieją tzw. parapaństwa, posiadające wszystkie atrybuty państwa z wyjątkiem uznania międzynarodowego; ich przetrwanie jest uzależnione w dużym stopniu od wsparcia najważniejszego patrona, czyli Federacji Rosyjskiej.

Piąty rozdział analizuje miejsce obszaru poradzieckiego w stosunkach międzynarodowych jako pola rywalizacji między Rosją, Zachodem i Chinami w różnych dziedzinach. Na przestrzeni ostatnich trzydziestu lat każdy z tych aktorów posiadał i posiada swoje interesy w omawianym regionie – Rosja jest w nim obecna kompleksowo, z kolei pozostali zainteresowani skupiają swoje działania na określonych sferach – Stany Zjednoczone były obecne politycznie i militarnie, zaś Chiny przede wszystkim gospodarczo. Rozdział został zatem poświęcony rywalizacji zainteresowanych podmiotów, znaczenia obszaru poradzieckiego w ich polityce zagranicznej oraz roli surowców energetycznych, jako jednego z przedmiotów owej rywalizacji. Ponadto elementem rozgrywki politycznej na obszarze poradzieckim stały się tzw. kolorowe rewolucje, mające miejsce w kilku byłych republikach radzieckich, a które Rosja traktowała jako narzędzie w rękach państw zachodnich, aby skutecznie odciągać część byłych

radzieckich republik od autorytarnego modelu sprawowania władzy w kierunku procesów demokratyzacyjnych.

W pracy zostały zastosowane zróżnicowane metody badawcze, od metod historycznych, metody instytucjonalnej, analizy treści dokumentów (głównie koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej), porównawczej (przy omawianiu konfliktów na obszarze poradzieckim z uwzględnieniem podobieństw i różnic pomiędzy tymi konfliktami) aż po kluczową metodę systemową, traktującą obszar poradziecki jako system podlegający oddziaływaniu zróżnicowanych czynników o charakterze wewnętrznym i zewnętrznym. Wśród determinant zewnętrznych najważniejsze znaczenie zostało przypisane właśnie szerokiemu wachlarzowi instrumentów wykorzystywanych przez Federację Rosyjską w stosunku do byłych republik radzieckich.

Podstawę opracowania stanowiła bogata literatura przedmiotu, obejmująca opracowania polskojęzyczne i anglojęzyczne, monografie, artykuły w pracach zbiorowych, artykuły w czasopismach naukowych polskich i zagranicznych, dokumenty i teksty źródłowe oraz materiały internetowe. Do najważniejszych polskich autorów, zajmujących się tematyką dotyczącą obszaru poradzieckiego i Rosji, na uwagę zasługują przede wszystkim prace Stanisława Bielenia⁶, Agnieszki Bryc⁷, Macieja Rasia⁸, Józefa Smagi⁹, Tomasza Stępniewskiego¹⁰,

-
- 6 S. Bielen, *Tożsamość międzynarodowa Federacji Rosyjskiej*, Oficyna Wydawnicza Aspra-Jr, Warszawa 2006.
  - 7 A. Bryc, *Rosja w XXI wieku. Gracz światowy czy koniec gry?* Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009; A. Bryc, *Cele polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005.
  - 8 M. Raś, *Polityka Rosji wobec Ukrainy i jej implikacje dla ładu międzynarodowego w Europie, w: Implikacje konfliktu ukraińskiego dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Polski. Aspekty polityczne, wojskowe, gospodarcze oraz społeczne*, red. K. Czornik, M. Lakomy, M. Stolarczyk, Regionalny Ośrodek Debaty Międzynarodowej, Katowice 2015; M. Raś, *Ewolucja polityki zagranicznej Rosji wobec Stanów Zjednoczonych i Europy Zachodniej w latach 1991–2001*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.
  - 9 J. Smaga, *Rosja w 20 stuleciu*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2001; J. Smaga, *Narodziny imperium: ZSRR 1917–1991*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1992; J. Smaga, *Era Gorbaczowa?*, Wydawnictwo CDN, Warszawa 1989.
  - 10 T. Stępniewski, *Geopolityka regionu Morza Czarnego w pozimnowojennym świecie*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin–Warszawa 2011; T. Stępniewski, *Konflikt zbrojny Rosji z Ukrainą i negocjacje pokojowe w Mińsku*, „Studia Europejskie” 2016, nr 3(79); T. Stępniewski, *Partnerstwo Wschodnie Unii Europejskiej: między realizmem a rozczarowaniem*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2012, nr 2.

Agaty Włodkowskiej-Bagan¹¹, analityków Ośrodka Studiów Wschodnich (m.in. Wojciecha Góreckiego, Marka Menkiszaka, Szymona Kardasia), czy Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych (m.in. Agnieszki Leguckiej¹²).

---

11 A. Włodkowska-Bagan, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006; A. Włodkowska-Bagan, *Rywalizacja mocarstw na obszarze poradzieckim*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2013.

12 A. Legucka, *Geopolityczne uwarunkowania i konsekwencje konfliktów zbrojnych na obszarze poradzieckim*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2013; A. Legucka, *Polityka wschodnia Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2008.

Indeks

- Adamczewski Przemysław 144, 209
Adamczyk Artur 122, 224
Afanasajew Jurij 209
Akajew Askar 190, 191
Albrycht Izabela 124, 237
Alijew Ilham 44, 148
Andropow Jurij 17
Ankwab Aleksandr 139
Antosiewicz Maciej 16, 214
Ardzinba Władisław 139
- Bäcker Roman 89, 209
Bagapsz Sergiej 139
Bakijew Kurmanbek 190, 191
Baluk Walenty 40, 44, 57, 104, 119, 138, 192, 209, 214, 215, 218
Barański Marek 63, 216
Barburska Olga 121, 123, 125, 126, 132, 209, 219, 224
Bartuzi Wojciech 38, 224
Basajew Szamil 161
Bazyłow Ludwik 209
Benedyczak Jakub 40, 41, 117, 225, 226
Berdimuhamedow Gurbanguly 52
Bibiłow Anatolij 141
Biden Joe 30, 180
Bieleń Stanisław 13, 21, 23, 38, 60, 67, 70, 75, 78, 203, 210, 217, 218
Blok Zbigniew 17, 210
Bobo Lo 171, 210
Bodio Marcin 196, 210
Bodio Tadeusz 105, 217
Bogusz Michał 80, 172, 176, 178, 179, 225
Borkowski Kazimierz 39, 216
Bosiacki Adam 62, 77, 211
Bieżniew Leonid 17, 19
Bryc Agnieszka 13, 21, 40, 62, 72, 75, 76, 78, 133, 181, 192, 210, 214, 217
- Bryka Filip 84, 225
Brzeziński Zbigniew 204, 210
Bulatov Yuri 61, 219
Bżanija Aslan 139
- Cadier David 60, 215
Całus Kamil 34, 36, 149, 150, 151, 153, 169, 192, 193, 210, 225
Celewicz Maciej 151, 216
Chadżymba Raul 139
Chattab 161
Chawryło Katarzyna 33, 93, 225, 231
Chodorkowski Michaił 63
Chodubski Andrzej 71, 210
Chruszczow Nikita 17, 28
Chudziak Mateusz 44, 228
Cornell Svante 144, 210
Czachor Rafał 17, 19, 20, 137, 141, 142, 144, 145, 152, 162, 163, 210, 219
Czajowski Andrzej 19, 119, 138, 210, 214, 215
Czernienko Konstantin 17
Czibirow Ludwik 141
Cziomer Erhard 56, 219
Czornik Katarzyna 13, 217
Czyż Anna 86, 162, 219
- Ćwiek-Karpowicz Jarosław 194, 219
- Darczewska Jolanta 95, 225
Deja Stanisław 186, 214
De Lazari Andrzej 212
Delcour Laure 42, 226
DeLong Marek 27, 93, 219
Depczyński Marek 67, 210
Doboś Bohumil 169, 222
Domagała Marcin 139, 215
Domańska Maria 24, 31, 63, 82, 187, 202, 210, 226, 236

- Dubas Agata 69
 Dubieniecki Emil 23, 215
 Dynier Anna M. 72, 117, 226
 Działożyński Brtosz 88, 212
- Eberhard Piotr 15, 26, 210
 Eberhardt Adam 141, 153, 219, 226
- Falkowski Maciej 38, 41, 42, 45, 48, 52,
 146, 162, 168, 226, 227, 230, 232
 Fedorowicz Krzysztof 139, 140, 141, 142,
 219
 Filat Vlad 35, 192
 Furier Andrzej 37, 85, 138, 190, 210, 215,
 216, 217
- Gacek Łukasz 177, 210
 Gaddy Clifford G. 75, 211
 Gamsachurdia Zwiad 137, 140
 Gardocki Sylwester 57, 62, 219
 Gavrilița Natalia 193
 Głuszkowski Michał 17, 212
 Gniazdowski Mateusz 124, 233
 Gołaś Kamil 94, 167, 220, 227
 Gorbaczow Michaił 17, 18, 19, 20, 62, 210
 Górecki Wojciech 14, 40, 42, 43, 44, 47,
 51, 82, 86, 103, 110, 113, 130, 140,
 142, 146, 147, 148, 168, 191, 227,
 228
 Górska Anna 197
 Grigas Agnia 30, 211
 Grodzki Radosław 137, 211
 Groźny Iwan 15
 Gukasjan Arkadij 143
 Gumilow Lew 76, 211
- Hajduk Jurij 156, 220
 Harutiunian Arajik 143
 Heller Michaił 186, 211
 Herbut Ryszard 57, 218
 Hill Fiona 60, 75, 211, 215
- Illg Tomasz 16, 212
 Iwańczuk Krzysztof 36, 37, 215, 218
 Iwański Tadeusz 156, 201, 231, 236
- Jackson Nicole J. 74, 211
 Jakóbowski Jakub 80, 172, 176, 178, 179,
 225
 Jakubowski Andrzej 139, 215
 Janajew Giennadij 19
 Janicki Kamil 39, 215
 Janukowycz Wiktor 28, 157, 188, 189,
 190, 197
 Jarosiewicz Aleksandra 38, 44, 45, 49, 52,
 69, 100, 110, 143, 145, 146, 176,
 180, 200, 227, 230, 235
 Jartyś Janusz 181, 220
 Jelcyn Borys 11, 19, 20, 28, 60, 62, 63, 72,
 73, 75, 77, 78, 85, 104, 115, 140,
 151, 246
 Jędraszczyk Katarzyna 93, 220
 Jędrzejczyk Agnieszka 137, 230
 Józwik Bartosz 122, 220
 Juszczenka Wiktor 184, 188, 189, 190
- Kaczmarek Tadeusz 211
 Kaczmarski Marcin 176, 230
 Kadyrow Achmat 161
 Kadyrow Ramzan 162
 Kagan Robert 60, 211
 Kakarenko Ksenia 116, 220
 Kalicka-Mikołajczyk Adriana 123, 125,
 230
 Kapuśniak Tomasz 34, 36, 37, 75, 86, 87,
 90, 104, 189, 211, 215, 217, 218
 Karabeshkin Leonid 92, 223
 Kara-Murza Aleksei A. 57, 215
 Kardaś Szymon 14, 194, 196, 201, 202,
 231, 236
 Karimov Islom 53
 Karolak-Michalska Magdalena 58, 69, 70,
 214, 220
 Kasprzycki Daniel 68, 215
 Kaszuba Malina 28, 29, 35, 36, 42, 48, 50,
 53, 76, 77, 79, 114, 116, 155, 211
 Kiseleva Yulia 92, 220
 Kłaczyński Robert 195, 196, 198, 220
 Kłoczowski Jerzy 151, 216
 Kłysiński Kamil 33, 100, 110, 117, 230,
 231
 Koczarian Robert 41, 143

- Kokojty Eduard 141
 Kolstø Pål 164, 220
 Konończuk Wojciech 32, 78, 103, 104,
 107, 193, 195, 201, 231
 Kosienkowski Marcin 36, 149, 150, 151,
 154, 163, 165, 210, 211, 215, 220
 Koszel Bogdan 153, 155, 220
 Kotkin Stephen 15, 220
 Kotowska Maria 209
 Kowal Paweł 57, 215
 Kowalczyk Krzysztof A. 57, 101, 175, 221
 Kowalczyk Maciej 137, 140, 188, 221
 Kozakiewicz Jerzy 119, 211
 Kozłowski Krzysztof 45, 46, 187, 190, 211,
 215, 221
 Kozłowski Paweł 24, 221
 Kozyriew Andriej 74, 75
 Kranz Jerzy 39, 221
 Krasnosielski Wadim 150
 Krastew Iwan 89, 211
 Krawczuk Leonid 20, 104
 Kubicek Paul 62, 221
 Kubik Andrzej 62, 77, 211
 Kuczma Leonid 28
 Kugiel Patryk 180, 231
 Kukułka Józef 88, 216, 219
 Kurek Tomasz 119, 120, 215
 Kurkus Alina 18, 210
 Kwiatkiewicz Piotr 41, 43, 212

 Lakomy Miron 13, 217
 Lang Józef 48, 50, 51, 53, 160, 178, 231,
 232
 Lebied Aleksandr 151
 Legucka Agnieszka 14, 22, 107, 114, 121,
 129, 133, 134, 136, 166, 167, 174,
 181, 192, 212, 214, 216, 217, 218,
 221, 232
 Legvold Robert 60, 69, 221
 Lenin Włodzimierz 16
 Leonard Mark 96, 232
 Light Margot 60
 Litwinienko Aleksander 79
 Lubicz-Miszewski Michał 152, 221
 Lubina Michał 217
 Lucinschi Petru 151

 Lynch Dov 164, 212, 221

 Ławrow Siergiej 92, 126
 Łoskot-Strachota Agata 194, 199, 232
 Łoś Robert 91, 95, 221
 Łukaszenka Aleksandr 32, 33, 34, 106,
 110, 115, 116, 117, 159

 Mackindera Halforda J. 57
 Magdziak-Miszewska Agnieszka 23, 57,
 215
 Malak Kazimierz 22, 39, 107, 114, 216,
 218
 Malendowski Włodzimierz 73, 221
 Marples David R. 15, 212
 Marszałek-Kawa Joanna 105, 217
 Marszewski Mariusz 49, 54, 232
 Martin Terry 23, 216
 Matusiak Marek 52, 232
 Mearsheimer John J. 79, 232
 Melech Eugeniusz 211
 Menkiszak Marek 7, 8, 14, 18, 27, 30, 31,
 78, 81, 85, 86, 99, 102, 103, 108,
 157, 223, 233
 Miarka Agnieszka 168, 191, 221, 222
 Mickiewicz Piotr 64, 67, 68, 215, 216, 217
 Miedwiediew Dmitrij 11, 63, 72, 80, 110,
 126, 139, 141, 246
 Miedwiediew Roj 16, 212
 Miedwiediew Žores 16, 212
 Milczarek Dariusz 122, 123, 222, 224
 Mileski Toni 61, 222
 Minkina Mirosław 155, 211
 Mircea Snegur
 Mirziyoyev Shavkat 53
 Mizerska-Wrotkowska Małgorzata 122,
 125, 216
 Młynarski Tomasz 65, 222
 Mojsiewicz Czesław 105, 212
 Morgenthau Hans 171
 Myślicki Adam 93, 222

 Nawalny Aleksiej 63
 Nazarbajew Nursułtan 49, 50, 110
 Nieczypor Krzysztof 128, 131, 233
 Niewiński Jarosław 185, 222

- Nijazow Saparmurat 52
 Nocuń Małgorzata 213
 Nunn Sam 62, 222
 Nye Joseph Jr. 88, 91, 92, 212, 222, 233
- Okara Andrei 89, 222
 Olejarz Tomasz 58, 216
 Oleksy Piotr 36, 149, 150, 151, 210
 Olszański Tadeusz 27, 28, 233
 Olszewski Paweł 39, 216
 Omelicheva Mariya 49, 233
 Orzechowski Marcin 85, 181, 216, 220
 Otunbajewa Roza 190, 191
 Owsinski Jan 26, 210
- Paniuszkin Walerij 196, 212
 Pasicznyk Leonid 30
 Paszyc Ewa 194, 197, 234
 Paszynian Nikol 42, 43, 148
 Pawlak Cezary 68, 215
 Pełczyńska-Nałęcz Katarzyna 38, 129, 224, 234
 Pichoja Rudolf G. 17, 212
 Pieńkowski Jakub 36, 149, 150, 151, 210
 Pietraś Marek 151, 216
 Pietrzko Bożena 63, 216
 Piskorska Beata 130, 222
 Plahotniuc Vladimir 34, 192, 193
 Poczobut Andrzej 58, 212
 Politkowska Anna 79
 Popescu Nicu 96, 182, 183, 212, 224, 232
 Popiuk-Rysińska Irena 88, 216
 Poroszenko Petro 104
 Portnikow Witalij 213
 Potocki Robert 139, 187, 188, 215, 234
 Potulski Jakub 16, 71, 170, 213, 222
 Potz Maciej 23, 149, 215, 217
 Primakow Jewgienij 75, 77, 151
 Puszylin Denys 30
 Putin Władimir 9, 11, 30, 31, 33, 60, 61, 62, 63, 66, 70, 72, 73, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 92, 93, 94, 99, 106, 109, 111, 113, 116, 137, 148, 151, 156, 158, 159, 161, 162, 181, 185, 189, 195, 198, 209, 234, 246, 247
- Rachmon Emomali 51, 160
 Rajczyk Robert 36, 149, 150, 151, 152, 210, 213
 Raś Maciej 13, 23, 38, 75, 86, 87, 88, 181, 213, 214, 217, 218
 Reznikowa Oksana 25
 Rezvani Babak 168, 222
 Riabow Oleg 212
 Riegl Martin 169, 222
 Rodkiewicz Witold 35, 72, 80, 82, 172, 176, 178, 179, 192, 225, 234
 Rogoża Jadwiga 80, 153, 234, 236
 Romanowska Aneta 206, 222
 Romanowska Karolina 196, 212
 Romańczuk Michał 190, 217
 Rutland Peter 195, 222
 Rywkin Michael 164, 222
- Saakaszwili Micheil 39, 40, 138, 140, 187, 188
 Sadowski Rafał 116, 130, 132, 156, 234, 235
 Sahakian Bako 143
 Sałuda Grzegorz 60, 211
 Samokhwalov Vsevolod 182, 222
 Sandu Maia 193
 Sarkisjan Serż 41, 42, 111
 Schenkkan Nate 174, 235
 Sergunin Alexander 92, 223
 Serzhanova Viktoriya 151, 152, 223
 Sieradzan Przemysław 139, 215
 Skodlarski Janusz 18, 217
 Skriba Andrei 205, 223
 Skrzypek Andrzej 218
 Słomski Damian 200, 235
 Słowikowski Michał 23, 34, 107, 122, 149, 211, 213, 215, 217, 218
 Smaga Józef 13, 17, 213
 Smirnow Igor 150, 151
 Smoleń Mieczysław 213, 217
 Snegur Mircea 151
 Sobczak Jan 105, 217
 Solak Janusz 151, 213
 Sołkiewicz Henryk 67, 217
 Stalin Józef 16, 17, 61
 Stelmach Andrzej 213

- Stern Jonathan 65, 213
 Stępień-Kuczyńska Alicja 18, 23, 78, 107, 122, 149, 213, 215, 217, 218
 Stępniewski Tomasz 13, 25, 26, 58, 90, 92, 96, 105, 122, 124, 127, 128, 156, 182, 203, 213, 216, 218, 220, 223
 Stolarczyk Mieczysław 13, 217
 Strachota Krzysztof 38, 49, 51, 54, 90, 135, 140, 143, 145, 146, 147, 148, 160, 161, 176, 180, 224, 228, 230, 232, 235
 Strzelecki Jan 111, 235
 Stulberg Adam N. 62, 222
 Suny Ronald G. 23, 216
 Sutowski Michał 89, 211
 Sykulski Leszek 95, 193, 213
 Szabaciuk Andrzej 139, 223
 Szeptycki Andrzej 120, 122, 157, 216, 223
 Szewardnadze Eduard 140, 187
 Szewczuk Jewgienij 150
 Szpala Marta 198, 235
 Szubrycht Tomasz 67, 217
 Suszkievicz Stanisław 20, 104
- Tarchan-Mourawi Gieorgij 40, 138, 214, 218
 Tarnawski Maciej 87, 218
 Thom Françoise 17, 213
 Tibiłow Leonid 141
 Tokajew Kasym-Żomart 49
 Topolski Ireneusz 22, 37, 213, 218, 223
 Torkunov Anatoly 61, 223
 Tymoszenko Julia 188, 190
- Urbański Marcin 73, 185, 223
- Walicki Andrzej 213
 Wasilewski Aleksander 65, 213
 Wasiuta Olga 93, 206, 224
 Wdzięczak Janusz 18, 217
 Wiatr Jerzy J. 15, 59, 213
 Wieczorkiewicz Paweł 213
 Wierzbicki Andrzej 69, 214
 Wierzbowska-Miazga Agata 32, 108, 115, 156, 235, 236
 Wilk Andrzej 31, 153, 167, 236
- Wilson Andrew 182, 183, 212, 224
 Wiśniewska Iwona 33, 100, 109, 110, 158, 202, 230, 231, 236
 Włodkowska-Bagan Agata 14, 23, 38, 44, 67, 69, 74, 75, 90, 91, 93, 94, 107, 108, 113, 133, 136, 173, 174, 181, 192, 214, 217, 218, 221, 224
 Wojna Beata 124, 233
 Wołkogonow Dmitrij 16, 214
 Wołowska Anna 50, 236
 Wołowski Paweł 197, 228
 Woronin Władimir 192
 Wójcik Łukasz 179, 224
 Wrzosek Marek 66, 224
 Wyciszkievicz Ernest 65, 193, 195, 215, 218
 Wyżyński Tomasz 210
- Xi Jinping 46, 174
- Zaborowski Jakub 91, 212
 Zajączkowski Kamil 122, 224
 Zakrzewska Olga 195, 236
 Zaleśny Jacek 187, 215
 Zapałowski Andrzej 157, 224
 Zasada Grzegorz 53, 236
 Zasztowt Konrad 41, 237
 Zdaniuk Bartłomiej 149, 224
 Zełenski Wołodymyr 158
 Zemszał Piotr 17, 212
 Zieliński Eugeniusz 62, 214, 217, 224
 Zielonka Jan 175, 224
 Zięba Ryszard 56, 76, 88, 158, 171, 214, 216, 219, 224
 Zinowiew Aleksander 214
 Zuchniak Monika 57, 215
 Zyblikiewicz Lubomir 56, 219
 Zygar Michał 196, 212
- Żakowska Magdalena 212
 Żochowski Piotr 72, 117, 153, 156, 159, 167, 231, 234, 236, 237
 Żurawski vel Grajewski Przemysław 124, 132, 237
 Żyrinowski Władimir 63

Obszar poradziecki w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej

Streszczenie

Publikacja odnosi się do miejsca, znaczenia i roli obszaru poradzieckiego w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej po rozpadzie Związku Radzieckiego w 1991 roku. Jest to ważny i aktualny temat zwłaszcza w kontekście toczącej się w Ukrainie wojny. O znaczeniu obszaru poradzieckiego w polityce Rosji decyduje kilka czynników, m.in. bliskość terytorialna, wyzwania i zagrożenia pochodzące z terytoriów kiedyś zależnych, strategiczna lokalizacja (szlaki komunikacyjne, handlowe), powiązania ekonomiczne, znaczna liczba ludności rosyjskiej i rosyjskojęzycznej mieszkającej w państwach poradzieckich, wielowiekowe związki historyczne oraz kulturowe i religijne. Geopolityczne znaczenie mają też występujące tu znaczące zasoby surowców energetycznych, zwłaszcza ropy naftowej i gazu ziemnego, a także fakt, że obszar ten po rozpadzie ZSRR stał się polem zainteresowania i oddziaływania ze strony innych państw, przedmiotem rozgrywek geopolitycznych w stosunkach międzynarodowych pomiędzy podmiotami dążącymi do realizacji swoich interesów. Federacja Rosyjska oddziałuje na obszar poradziecki w sposób kompleksowy, w wielu dziedzinach, z wykorzystaniem zróżnicowanych instrumentów o charakterze politycznym, gospodarczym, militarnym, czy związanych z tzw. miękką siłą, dającą jej pewną przewagę nad innymi aktorami i pozwalającą zaznaczyć swoją ciągłą i nieprzerwaną obecność oraz determinację w realizacji polityki dominacji nad obszarem tzw. bliskiej zagranicy, czego dobitnym przejawem stała się agresja w Ukrainie w 2022 roku. Federacja Rosyjska wykorzystuje wszystkie możliwe instrumenty oddziaływania, aby utrzymać kontrolę nad obszarem poradzieckim, traktowanym jako wyłączna strefa rosyjskich wpływów i priorytetowy kierunek rosyjskiej polityki zagranicznej. Do głównych celów rosyjskiej polityki zagranicznej wobec obszaru poradzieckiego zalicza się integrację polityczną, gospodarczą i wojskową tego obszaru pod przywództwem Rosji. Od momentu rozpadu ZSRR na obszarze poradzieckim trwają nierozwiązane konflikty, które

Rosja wykorzystuje jako instrumenty nacisku na niepokorne państwa, w swej polityce zagranicznej wybierając opcję prozachodnią. W wyniku dążeń separatystycznych na obszarze poradzieckim powstały i nadal funkcjonują tzw. państwa nieuznawane (parapaństwa), a jedną z determinant ich przetrwania jest polityka wsparcia ze strony patrona, czyli Rosji.

Praca składa się z pięciu rozdziałów. Pierwszy rozdział jest poświęcony krótkiej historii Związku Radzieckiego od jego powstania w 1922 roku do rozpadu w 1991 roku, przybliżeniu pojęcia obszaru poradzieckiego, a także przyczyn rosyjskiego zaangażowania na tym obszarze. W rozdziale tym zostało omówione znaczenie i rola w rosyjskiej polityce zagranicznej poszczególnych regionów obszaru poradzieckiego, czyli regionu Europy Wschodniej z Białorusią, Ukrainą i Mołdawią, regionu Kaukazu Południowego, w skład którego wchodzi Armenia, Azerbejdżan i Gruzja, oraz regionu Azji Środkowej, który obejmuje pięć państw: Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan, Turkmenistan i Uzbekistan. Republiki bałtyckie (Litwa, Łotwa, Estonia) wybrały kierunek prozachodni stając się członkiem Unii Europejskiej i Sojuszu Północnoatlantyckiego.

Rozdział drugi dotyczy uwarunkowań polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej oraz analizy poszczególnych koncepcji polityki zagranicznej, przyjmowanych podczas okresów urzędowania kolejnych prezydentów Rosji, ze szczególnym uwzględnieniem miejsca obszaru poradzieckiego w tych strategicznych dokumentach. Obrazują one, jak kształtowała się polityka Rosji wobec byłych republik radzieckich, i jak był traktowany obszar poradziecki przez kolejnych rosyjskich prezydentów: Borysa Jelcyna, Władimira Putina i Dmitrija Miedwiediewa. Dla rosyjskiej polityki wobec tzw. bliskiej zagranicy kluczowe znaczenie ma określenie podstawowych celów wobec tego regionu oraz instrumentów oddziaływania, wykorzystywanych przez Rosję we wzajemnych relacjach.

Rozdział trzeci odnosi się do procesów integracji i dezintegracji zachodzących na obszarze poradzieckim od momentu rozpadu ZSRR. Omawiany region jest poddawany z jednej strony polityce Rosji, która wspiera i zabiega o ponowną integrację byłych republik radzieckich zarówno w sferze politycznej, gospodarczej, jak i militarnej, z drugiej strony, część państw forsuje inny model współpracy, z pominięciem Rosji traktowanej jako hegemon. W rozdziale tym została poruszona kwestia genezy, ewolucji i konsekwencji geopolitycznych procesów integracyjnych, jak i procesów dezintegracyjnych na obszarze poradzieckim. Uwaga została skupiona na najważniejszych strukturach współpracy, poczynając od Wspólnoty Niepodległych Państw, przez Organizację Układu

o Bezpieczeństwie Zbiorowym, a kończąc na Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej oraz Państwie Związkowym Białorusi i Rosji, na najważniejszych aspektach instytucjonalnej integracji oraz jej wymiarach: politycznym, gospodarczym i militarnym. Część byłych republik radzieckich forsuje inne projekty współpracy, bez udziału Rosji, m.in. w ramach struktury GUAM – Organizacji na rzecz Demokracji i Rozwoju jako formatu współpracy państw, które w swojej polityce zagranicznej koncentrują się na kierunku prozachodnim. Rozdział ten odnosi się ponadto do Europejskiej Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej oraz programu Partnerstwa Wschodniego jako oferty współpracy ze strony państw Europy Zachodniej dla sześciu byłych republik radzieckich.

W rozdziale czwartym została omówiona geneza, przebieg i konsekwencje najważniejszych nierozwiązanych konfliktów na obszarze poradzieckim, a więc konfliktu w Abchazji i Osetii Południowej, Górskim Karabachu, Naddniestrzu, w Czeczenii, Tadżykistanie oraz w Ukrainie. Wszystkie (za wyjątkiem Czeczenii i Tadżykistanu) mają charakter tzw. zamrożonych konfliktów, których nie udało się rozwiązać ani w wyniku walki zbrojnej ani na drodze rokowań dwulub wielostronnych. Konflikty te stanowią narzędzie nacisku Rosji; w ich konsekwencji powstały i istnieją tzw. parapaństwa, posiadające wszystkie atrybuty państwa z wyjątkiem uznania międzynarodowego.

Piąty rozdział analizuje miejsce obszaru poradzieckiego w stosunkach międzynarodowych jako pola rywalizacji między Rosją, Zachodem (Unią Europejską i Stanami Zjednoczonymi) i Chinami w różnych dziedzinach. Na przestrzeni ostatnich trzydziestu lat każdy z tych aktorów posiadał i posiada swoje interesy w omawianym regionie – Rosja jest w nim obecna kompleksowo, z kolei pozostali zainteresowani skupiają swoje działania na określonych sferach – Stany Zjednoczone były obecne politycznie i militarnie, zaś Chiny przede wszystkim gospodarczo. Elementem rozgrywki politycznej na obszarze poradzieckim stały się tzw. kolorowe rewolucje, które miały miejsce w kilku byłych republikach radzieckich, i które Rosja traktowała jako narzędzie w rękach państw zachodnich, aby skutecznie odciągać część byłych radzieckich republik od autorytarnego modelu sprawowania władzy w kierunku procesów demokratyzacyjnych.

Słowa kluczowe: Obszar poradziecki, polityka zagraniczna, Federacja Rosyjska, Władimir Putin

The post-Soviet area in the foreign policy of the Russian Federation

Summary

The study refers to the place, significance and role of the post-Soviet area in the foreign policy of the Russian Federation after the collapse of the Soviet Union in 1991. This is an important and relevant topic especially in the context of the ongoing war in Ukraine. The importance of the post-Soviet area in Russia's policy is determined by several factors, including territorial proximity, challenges and threats from once dependent territories, strategic location (communication and trade routes), economic links, the substantial Russian and Russian-speaking population living in the post-Soviet states, centuries-old historical and cultural and religious ties. Also of geopolitical importance are the extensive energy resources found here, especially oil and natural gas, and the fact that after the collapse of the USSR the area became a field of interest and influence on the part of other states, the subject of geopolitical games in international relations between actors pursuing their interests. The Russian Federation influences the post-Soviet area in a global, multifaceted way, using a variety of instruments of a political, economic, and military nature or related to so-called soft power, which gives it a certain advantage over other actors and allows it to mark its continuous and uninterrupted presence and determination in pursuing its policy of domination over the area of the so-called 'near abroad', a clear manifestation of which was the aggression in Ukraine in 2022. The Russian Federation uses all possible instruments of influence to maintain control over the post-Soviet area, treated as an exclusive zone of Russian influence and a priority direction of Russian foreign policy. The main objectives of Russian foreign policy towards the post-Soviet area include the political, economic and military integration of the area under Russian leadership. Since the collapse of the USSR, the post-Soviet area has been plagued by unresolved conflicts, which Russia uses as instruments of pressure on unruly states which choose a pro-Western option in their foreign policy. As a result of separatist

aspirations, the post-Soviet area has seen the creation and continued existence of so-called unrecognised states (para-states), one of the determinants of their survival being the policy of support from their patron, Russia.

The work consists of five chapters. The first chapter is devoted to a brief history of the Soviet Union from its creation in 1922 until its collapse in 1991, an explication of the concept of the post-Soviet area, and the reasons for Russian involvement in the area. The chapter discusses the importance and role of the different regions of the post-Soviet area in Russian foreign policy, namely the Eastern European region with Belarus, Ukraine and Moldova, the South Caucasus region, which includes Armenia, Azerbaijan and Georgia, and the Central Asian region, which includes the five states of Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan. The Baltic Republics (Lithuania, Latvia, Estonia) have chosen a pro-Western direction by becoming members of the European Union and the North Atlantic Alliance.

The second chapter deals with the determinants of the foreign policy of the Russian Federation and analyses the various foreign policy concepts adopted during the tenures of successive Russian presidents, with particular emphasis on the place of the post-Soviet area in these strategic documents. They illustrate how Russia's policy towards the former Soviet republics was shaped, and how the post-Soviet area was treated by successive Russian presidents: Boris Yeltsin, Vladimir Putin and Dmitry Medvedev. For Russian policy towards the so-called 'near abroad', it is crucial to determine the basic objectives towards the region and the instruments of influence used by Russia in mutual relations.

The third chapter addresses the processes of integration and disintegration taking place in the post-Soviet area since the collapse of the USSR. The region in question is subjected, on the one hand, to the policy of Russia, which supports and strives for the reintegration of the former Soviet republics in the political, economic and military spheres; on the other hand, some states are pushing for a different model of cooperation, with the exclusion of Russia treated as a hegemon. The chapter discusses the genesis, evolution and consequences of geopolitical integration processes as well as disintegration processes in the post-Soviet area. Attention is focused on the most important structures of cooperation, starting with the Commonwealth of Independent States, through the Collective Security Treaty Organisation and ending with the Eurasian Economic Union and the Union State of Belarus and Russia, on the most important aspects of institutional integration and its dimensions:

political, economic and military. Some of the former Soviet republics are pushing other cooperation projects, without the participation of Russia, i.a. within the structure of GUAM – the Organisation for Democracy and Economic Development as a format for the cooperation of states which in their foreign policy focus on a pro-Western direction. The chapter furthermore refers to the European Union's European Neighbourhood Policy and the Eastern Partnership programme as an offer of cooperation from Western European countries to the six former Soviet republics.

Chapter Four discusses the origins, course and consequences of the most important unresolved conflicts in the post-Soviet area, namely those in Abkhazia and South Ossetia, Nagorno-Karabakh, Transnistria, Chechnya, Tajikistan and Ukraine. All of them (with the exception of Chechnya and Tajikistan) have the nature of so-called frozen conflicts, which have not been resolved either through armed struggle or through bilateral or multilateral negotiations. These conflicts are a tool of Russian pressure; as a consequence, so-called para-states have emerged and exist, possessing all the attributes of a state except international recognition.

The fifth chapter analyses the place of the post-Soviet area in international relations as a field of competition between Russia, the West (the European Union and the United States) and China in various fields. Over the past thirty years, each of these actors has had and continues to have interests in the region in question – Russia has a comprehensive presence in the region, while the other countries have focused their activities on specific spheres – the United States has been present politically and militarily, while China has had a predominantly economic presence. An element of the political game in the post-Soviet area has been the so-called 'colour revolutions', which took place in several former Soviet republics and which Russia regarded as a tool in the hands of Western states to effectively pull some of the former Soviet republics away from the authoritarian model of governance towards the processes of democratisation.

Keywords: Post-Soviet area, foreign policy, Russian Federation, Vladimir Putin

Постсоветское пространство во внешней политике Российской Федерации

Резюме

Монография посвящена исследованию места, значения и роли постсоветского пространства во внешней политике Российской Федерации после распада Советского Союза в 1991 году. Это важная и актуальная тема, особенно в связи с продолжающейся войной в Украине. На значение постсоветского пространства в политике России влияет несколько факторов, в частности территориальная близость, вызовы и угрозы со стороны бывших зависимых территорий, стратегическое расположение (коммуникационные и торговые пути), экономические связи, значительное количество русского и русскоязычного населения, проживающего в постсоветских государствах, многовековые исторические, культурные, а также религиозные связи. Геополитическое значение имеют также находящиеся здесь значительные запасы энергетических ресурсов, прежде всего нефти и природного газа, а также тот факт, что данное пространство стало после распада СССР сферой интересов и влияния со стороны других государств, предметом геополитической игры в международных отношениях между субъектами, стремящимися к реализации своих интересов. Российская Федерация воздействует на постсоветское пространство комплексно, во многих областях, используя различные инструменты политического, экономического, военного характера либо связанные с т.н. мягкой силой, которая даёт ей определённое преимущество перед другими акторами и позволяет обозначить своё постоянное и непрерывное присутствие, а также проявить решимость осуществлять политику доминирования над территорией т.н. ближнего зарубежья, чего ярким проявлением стала агрессия в Украине в 2022 году. Российская Федерация использует всевозможные инструменты воздействия для того, чтобы сохранить контроль над постсоветским пространством, воспринимаемым как исключительная сфера российского влияния и приоритетное направление российской внешней политики.

К основным целям российской внешней политики в отношении постсоветского пространства относятся политическая, экономическая и военная интеграция этого пространства под руководством России. С момента распада СССР на постсоветском пространстве продолжают неурегулированные конфликты, которые Россия использует в качестве инструментов давления на непокорные государства, выбирающие в своей внешней политике прозападное направление. В результате сепаратистских устремлений на постсоветском пространстве образовались и до сих пор существуют т.н. непризнанные государства (парагосударства), а одним из факторов их выживания является политика поддержки со стороны покровительницы, России.

Монография состоит из пяти разделов. Первый раздел посвящён краткой истории Советского Союза с момента его основания в 1922 году до распада в 1991 году, понятию постсоветского пространства, а также причинам заинтересованности России в этой территории. В данном разделе обсуждается значение и роль отдельных регионов постсоветского пространства в российской внешней политике, т.е. региона Восточной Европы с Беларусью, Украиной и Молдовой, региона Южного Кавказа, в состав которого входят Армения, Азербайджан и Грузия, а также региона Центральной Азии, включающего пять государств: Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменистан и Узбекистан. Прибалтийские республики (Литва, Латвия, Эстония) выбрали прозападное направление, став членом Европейского Союза и Североатлантического альянса.

Во втором разделе изучаются детерминанты внешней политики Российской Федерации, а также анализируются отдельные концепции внешней политики, реализованные в периоды правления очередных президентов России, с особым учётом места постсоветского пространства в этих стратегических документах. Они показывают, как формировалась политика России в отношении бывших советских республик и как воспринималось постсоветское пространство сменявшимися друг друга российскими президентами: Борисом Ельциным, Владимиром Путиным и Дмитрием Медведевым. Для российской политики в отношении т.н. ближнего зарубежья ключевое значение имеет определение основных целей относительно этого региона, а также инструментов воздействия, применяемых Россией во взаимоотношениях.

Третий раздел касается процессов интеграции и дезинтеграции на постсоветском пространстве после распада СССР. Обсуждаемый регион подвергается, с одной стороны, политике России, которая поддерживает и стремится к реинтеграции бывших советских республик как в политической, экономической, так и военной сферах, с другой стороны, часть государств поддерживает другую модель сотрудничества без участия России, воспринимаемой как гегемон. В этом разделе рассматривается вопрос генезиса, эволюции и последствий как геополитических интеграционных процессов, так и дезинтеграционных процессов на постсоветском пространстве. Внимание сосредоточивается на важнейших структурах сотрудничества, начиная с Содружества Независимых Государств, через Организацию Договора о коллективной безопасности, и заканчивая Евразийским экономическим союзом и Союзным государством России и Беларуси, на важнейших аспектах институциональной интеграции, а также её политическом, экономическом и военном измерениях. Некоторые бывшие советские республики продвигают другие проекты сотрудничества без участия России, напр. в рамках структуры ГУАМ – Организации за демократию и экономическое развитие как формы сотрудничества государств, которые в своей внешней политике ориентируются на прозападное направление. Этот раздел касается также Европейской политики соседства Европейского Союза и программы Восточного партнёрства как предложения сотрудничества со стороны государств Западной Европы для шести бывших советских республик.

В четвёртом разделе рассматривается генезис, ход и последствия важнейших неурегулированных конфликтов на постсоветском пространстве, т.е. конфликта в Абхазии и Южной Осетии, Нагорном Карабахе, Приднестровье, в Чечне, Таджикистане, а также в Украине. Все они (за исключением Чечни и Таджикистана) носят характер т.н. замороженных конфликтов, которых не удалось решить ни в результате военных действий, ни путём двусторонних или многосторонних переговоров. Эти конфликты являются инструментом давления России; в их результате образовались и существуют т.н. парагосударства, имеющие все признаки государства кроме международного признания.

В пятом разделе анализируется место постсоветского пространства в международных отношениях как поля соперничества между Россией, Западом (Европейским Союзом и Соединёнными Штатами Америки)

и Китаем во многих областях. На протяжении последних тридцати лет каждый из этих актеров имел и имеет свои интересы в обсуждаемом регионе – Россия присутствует в нём комплексно, в свою очередь остальные актеры сосредоточивают свои действия на определённых сферах – Соединённые Штаты на политической и военной, а Китай прежде всего на экономической сфере. Элементом политической игры на постсоветском пространстве были т.н. цветные революции, которые проходили в нескольких бывших советских республиках и которые Россия воспринимала как орудие в руках западных государств, чтобы эффективно отвлечь часть бывших республик от авторитарной модели осуществления власти в сторону процессов демократизации.

Ключевые слова: постсоветское пространство, внешняя политика, Российская Федерация, Владимир Путин

Redakcja: Michał Noszczyk

Projekt okładki: Tomasz Tomczuk

Korekta: Marzena Marczyk

Łamanie: Tomasz Kielkowski

Redaktor inicjujący: Michał Kompała

Nota copyrightowa obowiązująca do 29.02.2024

Copyright © 2023 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Wszelkie prawa zastrzeżone

Sprzymyamy otwartej nauce. Od 1.03.2024 publikacja dostępna na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

Wersja elektroniczna monografii zostanie opublikowana w formule wolnego dostępu
w Repozytorium Uniwersytetu Śląskiego www.rebus.us.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0003-2534-0733>

Czyż, Anna

Obszar poradziecki w polityce zagranicznej

Federacji Rosyjskiej / Anna Czyż. Wydanie I. -

Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego,
2023

<https://doi.org/10.31261/PN.4150>

ISBN 978-83-226-4266-5

(wersja drukowana)

ISBN 978-83-226-4267-2

(wersja elektroniczna)

Wydawca

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice

www.wydawnictwo.us.edu.pl

e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Druk i oprawa

volumina.pl sp. z o.o.

ul. Księcia Witolda 7-9

71-063 Szczecin

Wydanie I. Ark. druk. 16,25. Ark. wyd. 17,0. Papier offset 90g. PN 4150. Cena 49,90 zł (w tym VAT)